

Mutantit kertomukset, ruumiillinen lukeminen ja antroposeenin haaste

Kaisa Kortekallio, *Mutant Narratives in Ecological Science Fiction: Thinking with Embodied Estrangement*. London: Bloomsbury, 2024, 215 s.

Kirjallisuudentutkimuksessa kilpailee kaksi tendenssiä, joiden yhteinen nimitäjä on kirjallisuudenteoria: teoriakriittisyys (postkriittikki) ja voimakkaasti teoriaan tukeutuva tutkimus. Molemmilla suuntauksilla on perusteltu käsitys siitä, miten kirjallisuutta pitäisi tutkia ja miten lukijan ja tekstin välinen suhde pitäisi ymmärtää. Suuntausten näkemykset ovat kuitenkin lähes vastakkaisia.

Toril Moi on esittänyt, että kirjallisuutta pitäisi lukea sen omilla ehdoilla. Teoksessaan *Revolution of the Ordinary. Literary Studies After Wittgenstein, Austin, and Cavell* (2017) hän kysyy, miksi tutkijat kääntyvät nopeasti filosofian tai teorian puoleen ja yrittävät sovittaa teoksen teoreettisiin käsitteisiin sopivaksi sen sijaan, että antaisivat teoksen itsensä kertoa, mistä käsitteistä siinä on kyse. Rita Felski on puolestaan esittänyt perustavanlaatuista kriittikkä kriittistä teoriaa kohtaan ja kyseenalaistanut sen pyrkimykset paljastaa tekstien taustalla vaikuttavia yhteiskuntarakenteita. Hänen mukaansa symptomaattiset luennat tekevät kaunokirjallisista teksteistä passiivisia objekteja, joiden tehtäväksi jää ainoastaan heijastaa tai ilmentää sosiaalisia rakenteita.

Näiden teoriakriittisten näkemysten vastapainona ilmestyy runsaasti (kirjallisuuden)tutkimusta, joka yhdistelee (monitieteisesti) teorioita, jalostaa niitä edelleen ja kehittää niiden pohjalta uusia näkökulmia ja käsitteitä kirjallisuuden analyysin tarpeisiin. Tällaisissa tutkimuksissa esiintyy runsaasti teoriaa ja käsitteitä, ja ne rakentavat hyvinkin monimutkaisia tulkintakehyksiä tutkiemiensa teosten ympärille.

Kaisa Kortekallion monografia *Mutant Narratives in Ecological Science Fiction. Thinking with Embodied Estrangement* (2024) on hyvä esimerkki jälkimmäisestä suuntauksesta. Se on ilmestynyt Bloomsburyn *Posthumanism in Practice* -sarjassa ja pohjautuu Kortekallion vuonna 2020 valmistuneeseen väitöskirjaan. Tutkimus yhdistelee posthumanismia, ekokriittikkä, feminististä tutkimusta, enaktivismia ja kognitiivista narratologiaa. Sen posthumanistiset ja ekokriittiset lähtökohdat pohjaavat kriittiseen teoriaan. Sen lisäksi työ ammentaa aineksia myös monesta muusta lähteestä, esimerkiksi fenomenologiasta, uusmaterialismista ja kognitiivisesta tutkimuksesta.

Aloitän kertomalla, mistä lähtökohdista Kortekallion teosta arvioin: en ole posthumanistisen tutkimuksen tai kognitiivisen narratologian asiantuntija. En ole myöskään tutkinut scifiä. Tarkastelen työtä sen pohjalta, mitä annettavaa

sillä on kirjallisuudentutkijalle, joka on kiinnostunut kirjallisuudentutkimuksen teoreettisista nykyvirtauksista sekä kirjallisuuden analyysistä ja tulkinnasta yleisemmällä tasolla. Tässä on lisäksi paikallaan todeta, että Kortekallion tutkimuksen moniaineisuus tekee sen kuvailusta haastavaa, samoin siinä käytettyjen käsitteiden sujuva kääntäminen suomeksi on varsin vaikeaa.

Kortekallion kunnianhimoisen työn keskeisiä premissejä ovat kirjallisuuden, kirjallisuudentutkimuksen ja tutkijan suhde uhattuna olevaan ympäristöön sekä kirjallisuuden kognitiivinen voima ja sen poliittinen potentiaali. Tutkimuksen lähtökohtana on käynnissä oleva ekokatastrofi ja kysymys siitä, miten tutkijoiden pitäisi toimia nykyisessä tilanteessa. Miten tutkijalukijan on mahdollista kasvaa ”antroposeenin selvännäkijän rooliin” ja kehittää itsessään sellaisia lukemisen ja kirjoittamisen taitoja ja kykyjä, joita tarvitaan posthumanistisen sensitiivisyyden harjoittamiseen? Entä miten kirjallisuudentutkimus ja sen käsitys lukijasta asemoituu tilanteessa, jossa on välttämätöntä korvata vallalla oleva ihmiskeskeinen kokemuksellisuus ja ”reduktionistinen materiaalisuus” uusilla, posthumanistisilla ymmärtämisen tavoilla?

Tutkimusta ohjaa yhtäältä enaktivistinen näkökulma, joka painottaa fiktion kokemuksellisuutta, toisaalta posthumanistinen materiaalisuus. Kortekallion monografian yläotsikko, ”Mutant Narratives in Ecological Science Fiction”, antaa ymmärtää, että tutkimus keskittyy kohteena olevien teosten ja niiden edustaman genren kertomukselliseen ulottuvuuteen. Tosiasiassa tutkimus mielestäni syventyy lukijaan ja lukemistapahtumaan sekä näiden käsitteiden muokkaamiseen sopiviksi käyttäen posthumanistisen ja enaktivistisen tutkimuksen kontekstissa. Tutkimuksen lukijakäsitys rakentuu posthumanismin ja enaktivismin näkökulmia yhdistelemällä: lukija osallistuu lukutapahtumaan affektiivisesti, emotionaalisesti ja ruumiillisesti, kadottamatta silti kykyään tulkita. Samalla hän kehittää kykyään olla sidoksissa ja herkistynyt myös muille olemassaolon muodoille. Menetelmän tavoitteena on “[...] to become a reader who can incorporate and perform these relational and attentional skills, and articulate the resulting reading experience in enactivist and posthumanist terms” (39). Tutkimuksen keskiössä ovat kokeva subjekti ja hänen aktiivinen vuorovaikutuksensa ympäristön kanssa. Siksi onkin johdonmukaista, että Kortekallio kirjoittaa yksikön ensimmäisessä persoonassa ja paikoitellen kuvaa myös omia kehollisia reaktioitaan.

Keskeistä tutkimusaineistoon valituille romaaneille ja novelleille on se, että ne tarjoavat lukijalle tilaisuuden kuvitella itseään posthumanistisesti. Tutkimusaineisto koostuu valikoiduista, Yhdysvalloissa ilmestyneistä, nykykirjallisuuden kuuluvista science fiction -teoksista, jotka kuvaamiensa tulevaisuuden ympäristöjen kautta ottavat kantaa ympäristökriisiin. Kortekallio esittää, että ekologinen science fiction ja erityisesti niin kutsutut ”mutantit kertomukset” tarjoavat uusia tapoja ajatella ihmisen suhdetta ympäristöön ja sen inhimillisiä ja ei-inhimillisiä ulottuvuuksia. Mutantti on käsite, jota Kortekallio käyttää työssä monipuolisesti ja havainnollisesti. Sen avulla hän tutkii ihmistavalli-

suudesta poikkeavia hahmoja kirjallisuudessa, ihmisen ja muun kuin inhimillisen välistä rajankäyntiä sekä reflektoi lukemiseen ja tulkitsemiseen liittyviä kulttuurisia käytäntöjä, esimerkiksi henkilöhahmoihin liittyvän tutkimuksen ihmiskeskeisyyttä. Kaikki kertomukset, joissa esiintyy mutantin hahmoja, eivät kuitenkaan ole mutantteja kertomuksia. Mutantteihin kertomuksiin liittyy keskeisesti ristiriita: "Mutant narratives are uneasy hybrids of human-centered and posthumanist narratives that contain potential for ecological understanding." (10).

Kortekallio kuvaa yksityiskohtaisesti lukemisen affektiivisia ja materiaalisia ulottuvuuksia, sitä miten fiktio ja teoria teknologioina muokkaavat lukemista ja mitä posthumanistisen lukutavan avulla saavutetaan. Tällaisen, enemmän-kuin-inhimillisen lukutavan työvälineiksi hän tarjoaa erityisesti käsitteitä "embodied experientiality", "embodied estrangement", "mutant narratives", "figuration" ja "readerly choreographies". Niistä hetken kuluttua enemmän.

Työn tavoitteena on lukea science fiction -tekstejä, "enemmän-kuin moodissa" ja tarkastella prosessiin liittyvää kokemuksellista dynamiikkaa (39). Kirja rakentuu kuudesta luvusta, joista johdantoluku ja luku kaksi esittelevät työn moninaisia teoreettisia lähtökohtia ja käsitteitä. Luvussa 2 Kortekallio analysoi Greg Bearin *Darwin's Children* -teosta, luvut 3–5 sisältävät N. K. Jemisinin, Paolo Bacigalupin ja Jeff VanderMeerin teosten yksityiskohtaisempia analyysejä. Myös analyysiluvut ovat vahvasti teoria- ja käsitepainotteisia. Niissä Kortekallio syventää johdannossa esitettyjä lähtökohtia ja käsitteitä. Luvussa 6 hän kokoaa yhteen työn keskeiset johtopäätökset ja kehittää niitä vielä hiukan eteenpäin.

Kortekallion lukutapaa voi kuvata sanalla normatiivinen: lukemiselle asetetaan useita lähtökohtaisia vaatimuksia. Kirjallisuuden lukemisen pitää olla sekä ekologista että kehollisuuteen kytkeytyvää, sen pitää huomioida niin lukijan ruumiillinen sijoittuminen kuin kokemuksellisuuteen liittyvät taustat. Sen tulee antaa välineitä lukea tavoilla, jotka ovat enemmän-kuin-inhimillisiä, eli "[...] to experience, recognize, and describe bodily feelings and responses during the reading experience" (17). Tällainen lukutapa osallistuu Kortekallion mukaan olemassa olevaan narratologiseen ja ekokriittiseen tutkimukseen kehittämällä 1. fenomenologista tietoisuutta lukijan materiaalisesta ja ruumiillisesta läsnäolosta lukemisprosessissa, 2. fenomenologista tietoisuutta tekstin ulkopuolisten, enemmän-kuin-inhimillisten materiaalisuuksien läsnäolosta lukemistapah- tumassa, ja 3. ymmärrystä ihmisestä osana vuorovaikutuksellisia, enemmän-kuin-inhimillisiä, alati muuttuvia verkostoja.

Tutkimuksessa käytetään runsaasti käsitteitä, kuten "embodied estrangement", "assemblage", "cognitive nihilism", "kinesic", "kinetic", "readerly choreography", "enactive cognition", "groundlessness", "figuration", vain muutamia mainitakseni. Kortekallio esittää itsekin kysymyksen, joka käy lukijan mielessä monesti: "How do all these theoretical conceptions and suggestions finally come together in the practice of reading?" (53). On hiukan ironista, että hän kysymyksen jälkeen esittelee vielä muutaman uuden käsitteen: "kinesthetic portrayals",

”predictive processing”, ”kinesic styles” (54). Hänen vastauksensa on yhtä kaikki mielenkiintoinen, metaforinen ja yllättäväkin: käsitteet tulevat yhteen kuin tanssissa, joka tässä yhteydessä tarkoittaa liikkumista koreografian puitteissa. Kortekallio esittää, että kaikki tekstit ehdottavat lukijoilleen kokemuksellisia kuvioita, joita lukijat sitten suorittavat (”perform”, 55).

Tarvitaanko näitä kaikkia käsitteitä todella, eikä vähemmälläkin pärjäisi? Kortekallion puolustukseksi voi sanoa, että käsitteet määritellään selkeästi ja huolellisesti. Nähdäkseni työssä esiintyvät lukuisat käsitteet pyrkivät osin vastaamaan lukutavalle esitettyihin vaatimuksiin, osin rakentamaan siltaa aikaisemman tutkimuksen ja Kortekallion tutkimuksen välille. Esimerkiksi käsitteen ”embodied estrangement” tehtävä on auttaa fokusoimaan analysoitavien teosten niihin ulottuvuuksiin, jotka affektiivisesti ja materiaalisesti vieraannuttavat ja muuttavat lukijan käsityksiä empiirisestä todellisuudesta. Käsite auttaa refleктоimaan teoksen lukemisen yhteydessä esiintyviä outoja ruumiillisia kokemuksia ja tarkastelemaan sitä, miten niiden voi antaa vaikuttaa teoksen lukuprosessiin.

Käsitteet eivät ole niinkään analyttisiä kuin teoriaan ja argumentaatioon liittyviä: Kortekallio käyttää niistä vain muutamia varsinaisessa tekstianalyysissä. Käsitteet toimivat työn teoreettisen kehyksen luomisessa ja kehittämisessä. Lisäksi ne palvelevat aikaisempaan tutkimukseen liittyvää kritiikkiä, jota työstä löytyy ilahduttavan paljon. Kortekallio esittelee aikaisemman tutkimuksen käyttämän käsitteen, osoittaa millä tavoin se on puutteellinen tämän tutkimuksen kontekstissa ja kehittää tältä pohjalta käsitettä sopivaksi omiin tarkoituseriinsä. Hänen esittämänsä kritiikki on kauttaaltaan perusteltua ja tasapainoista, ja hän kykenee arvioimaan myös omia väitteitään ja tuloksiaan monisyisellä tavalla. Kortekallio tuo taitavasti esiin käyttämiensä lähtökohtien yhdistämiseen liittyvät ristiriidat ja esittää ratkaisuja posthumanistisen ja kognitiivisen tutkimuksen välisiin vastakkaisuuksiin.

Monet Kortekallion käsittelemistä kysymyksistä ovat sellaisia, joista on pitkään keskusteltu. Miten lukijaa ja lukemistapahtumaa pitäisi tarkastella? Miten kirjallisuus mahdollisesti vaikuttaa lukijaan ja muuttaa tämän käytöstä? Minulle työn anti on hienosyisessä, lukemisen prosessin eri osasten erittelyssä, osien teoreettisissa perusteluissa sekä tavassa, joilla niiden yhteen liittämistä perustellaan. Kortekallion luoma teoreettinen ja metodologinen kehikko pyrkii ottamaan huomioon ja yhdistelemään aspekteja, joita (kirjallisuudentutkimuksessa) on usein käsitelty erikseen. Hän tuo lukutapahtuman tarkasteluun runsaasti uusia muuttujia. Lisäksi hän käsittelee kiinnostavasti ja kriittisesti monia kirjallisuudentutkimuksen käsitteitä, kuten realismi tai henkilöahmo ja osoittaa niiden ihmiskeskeisyyden.

Lukeminen on hämmästyttävän monimutkainen prosessi, jonka tarkka kuvaaminen on vaikeaa. Ruumis on se paikka, missä lukeminen tapahtuu, mutta kehollisen ulottuvuuden mukaan ottaminen tutkimukseen on haaste. Kortekallio rakentaa huolellisesti teoreettisen perustan, jonka avulla lukijatut-

kijan keho pitäisi saada luontevasti kytkettyä lukutapahtumaan. Teorian tasolla argumentaatio vakuuttaa, tekstianalyysin tasolla kytkökset tutkijan omiin kehollisiin reaktioihin tuntuvat paikoin väkinäisiltä ja konstruoiduilta, turhan suoraviivaisiltakin. Tekstien harjoittaman affektiivisen väkivallan kuvailu ja muiden-kuin-inhimillisten olioiden ottaminen mukaan lukuprosessiin sen sijaan ovat kiinnostavaa luettavaa.

Teos on tarkasti kehystetty, teoreettisesti hyvin monitasoinen ja moniaineksinen tutkimus. Se on uuvuttavuuteen asti ladattu täyteen teoriaa ja käsitteitä. Teorian määrää tasapainottaa kirjoittajan pedagoginen ote. Käsitteet esitellään johdonmukaisesti ja systemaattisesti, ja niiden muokkaus tutkimuksen ja posthumanistisen luennan tarpeisiin tapahtuu huolellisesti. Käsitteisiin palataan toistuvasti ja lukijalle muistutetaan, mistä oli kysymys. Jokaisen luvun loppupuolella Kortekallio käy läpi sen keskeiset päätelmät. Kortekallion kirjallisuusanalyysit ovat tarkkoja ja kiinnostavia ja ne avaavat mielenkiintoisia näkökulmia tarkasteltuihin teoksiin. Kuitenkin myös analyysiluvuissa posthumanismi ja teoria nousevat vahvasti pääosaan ja kirjallisuus jää paikoin taka-alalle.

Alun asetelmaan palatakseni: Kortekallion tutkimus on hyvin teoreettinen, mutta teorialle asetetaan ankaria vaatimuksia. Teoria ei ole irrallaan vaan aktiivisessa vuoropuhelussa tutkimusaineiston kanssa. Sen täytyy vastata antroposeenin haasteeseen ja antaa meille välineitä ymmärtää paremmin ja sensitiivisemmin mistä maailmassa on kyse. Tutkitut tekstit puolestaan tarjoavat välineitä kehittää tätä kykyä. Ne vaikuttavat lukijaan sekä affektiivisesti että materiaalisesti. Kortekallio peräänkuuluttama posthumanistinen asenne löytyy niin tutkimusaineistosta kuin teorioistakin – molemmat vieraannuttavat tavoillaan ja tahoillaan ihmistä ja lukijaa siitä todellisuudesta, jota hän pitää normaalina tai itsestään selvänä.

Kristina Malmio

Lähteet

Moi, Toril 2017. *Revolution of the Ordinary. Literary Studies After Wittgenstein, Austin, and Cavell*. Chicago: Chicago University Press.